

Марченко О.А., Донець І.А.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ЛІКУВАЛЬНО-КУРОРТНОЇ РЕКРЕАЦІЇ У ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У структурі територіально-рекреаційного комплексу (ТРК) Херсонської області виділяються насамперед такі функціональні види (напрями) рекреаційної діяльності:

1. Лікувально-курортна рекреація.
2. Відпочинок та праця на дачних ділянках
3. Туризм та пізнавальна рекреація.

Відзначимо, що найбільшого розвитку в Херсонській області набула лікувально-курортна рекреація. Це пов'язано насамперед із специфікою складу та розміщення рекреаційних ресурсів краю. Лікувально-курортний вид рекреаційної діяльності найбільш суттєво характеризують показники наявності закладів курортно-лікувального типу, їх потужність (кількість ліжко-місць), кількість відпочиваючих (табл. 1).

Як свідчать дані табл. 1, серед закладів відпочинку у Херсонській області переважають пансіонати відпочинку (49 %) та санаторії. Саме вони концентрують найбільшу кількість відпочиваючих. Такі заклади забезпечують рекреантів повноцінним харчуванням, надають обладнані пляжі, організовують дозвілля, екскурсії, культурні програми (концерти, виставки, вечори відпочин-

ку, клуби за інтересами).

Номенклатура послуг санаторіїв доповнена лікувальними послугами (загальне обстеження, грязьові ванни, різні види масажу, кліматотерапія, дієти тощо). Практично всі заклади курортного типу орієнтовані на середній клас споживача. Так, вартість путівок відносно не дорога і становить 500 - 600 грн. Це передбачає і відповідний середній рівень якості обслуговування. Якщо харчування організовується на високому рівні - м'ясо-молочні продукти, свіжі овочі, фрукти, баштанні, кондитерські вироби, десерти, соки, то умови проживання значно відстають від нього. Насамперед відзначимо, що переважна (95,0%) більшість закладів відпочинку та оздоровлення - літнього типу. У переважній більшості вони не мають систем опалення, кондиціонування повітря, деякі розміщені у некапітальних приміщеннях. Останнє особливо характерне для туристичних баз. Часто окремі будівлі (будиночки, корпуси) не мають або недостатньо забезпечені питною і гарячою водою, каналізаційною мережею. Тільки 4 санаторії в обласному ТРК функціонують цілорічно - у м.Скадовську, Голій Пристані, Геніче-

ську, курортному селищі Залізний Порт. Всі інші після холодного сезону потребують щорічного, принаймні ко-

сметичного, ремонту до нового туристичного сезону. Це негативно впливає на їх рентабельність.

Таблиця 1.
*Розміри та структура лікувально-курортної рекреації ТРК Херсонської області та їх динаміка**

Найменування рекреаційних закладів	Кількість закладів	Кількість ліжко-місць			
		1992	1997	1998	1999
Санаторії	7	1381	1197	1176	892
Дитячі санаторії	5	560	525	525	525
Відомчі санаторії	14	910	1235	1080	1260
Будинки відпочинку	2	747	997	997	895
Пансіонати відпочинку	62	17431	19912	19027	19386
Туристичні бази відпочинку	4	1609	1277	1277	1001
Всього в області	94	33771	35744	34670	32356

* Складено за даними статистичного управління Херсонської області за 2000 р.

Не відповідає сучасним вимогам рівень побутового обслуговування та оснащення кімнат відпочиваючих. Практично тільки 50 % з них обладнані холодильниками, телевізорами, радіоприймачами, сучасними меблями. Це негативно впливає на залучення відпочиваючих, знижує конкурентноздатність обласного ТРК на республіканському та міждержавному ринку рекреаційних послуг. У 1999р. сума продажу всіх путівок у заклади відпочинку Херсонської області досягла лише 1810,1 млн.грн. Це склало всього 0,7 % обсягу обласного бюджету. Для області, яка у державному територіальному ринку праці спеціалізується на рекреаційній діяльності, це насправді мало. Якщо за останні 8 років кількість закладів відпочинку, ліжко-місць у них, напрями рекреаційної спеціалізації практично не змінилися або змінилися не дуже суттєво, то кількість відпочиваючих значно скоротилася. Так, якщо в 1991р. кількість відпочиваючих дорівнювала 384,814 чол., то у 1999р. вона зменшилася до 172,19 чол., тобто удвічі. Це пов'язано не тільки з високими цінами на путівки, зниженням середнього життєвого рівня населення, а й низькою конкурентноздатністю галузі на фоні

різноманіття та доступності вибору курортно-оздоровчих послуг за кордоном. Серед стійких, найбільш суттєвих тенденцій розвитку лікувально-курортної рекреації необхідно відзначити посилення її спеціалізації на оздоровленні дітей. Цьому найбільшій мірі сприяють як наявні природні рекреаційні ресурси (тепле море, широкі піщані пляжі, зручні береги), так і прийнятна матеріальна база відпочинку та прекрасне харчування за помірними цінами. В результаті кількість відпочиваючих дітей зростає з 34484 чол. у 1991р. до 58670 чол. у 1999р., тобто на 70 %. Переважно це діти з Чорнобильської зони, м.Києва, східних, західних та північних областей країни. Ці ж регіони, а також промислове Подніпров'я та Донбас представляють і дорослі рекреанти.

Відзначимо, що в останнє десятиріччя у Херсонській області масового розвитку набула практика виїзду жителів за кордон із метою відпочинку, екскурсій, оздоровлення. За відносно короткий період була створена мережа невеликих бюро подорожей та екскурсій, туристичних фірм, які надають відповідні послуги. Названі організації - це переважно малі приватні підприємства або товариства з обмеженою відповідальніс-

тю. Діють також і філії (регіональні представництва) відомих в Україні туристичних агенцій - «САМ», «Кобзар», «Супутник». Зокрема, найбільш значними з тих, які мають ліцензії на зарубіжну діяльність, є ВАТ «Туркомплекс «Фрегат», АПСФ «Херсонбуд», ПФ «Шов Істамбул Тур», ВДП «Лілея», приватні підприємства (ПП) «Вояж», «Херсон-Супутник», «Армакс», «Регатос», «Континент»; приватних підприємців Сережнікової Т.М., Будченко Т.В., Кравець Т.Н., Павлова О.В.; спільне підприємство «Енігюлен Тур»; товариство з обмеженою відповідальністю «Туристична фірма «Кобзар ЛТД». Найбільші обсяги туристичних послуг, власну територіальну базу та підготовлених працівників для її здійснення мають туркомплекси «Фрегат», «Лілея», АПСФ «Херсонбуд», фірма «Херсон-

Супутник», ДП «Херсон-Турист».

При цьому кількість обслужених рекреантів у середньому на приватних туристичних підприємствах невелика. Вона коливається в межах 150 - 5000 чол. (з урахуванням 1 - 3 денного відпочинку на морі внутрішніх рекреантів у літній період). Відповідно невеликим є обсяг наданих туристичних послуг у грошовій оцінці. Він коливається від 5,0 до 46,5 тис.грн. Отже, діяльність багаточисленних приватних підприємств поки що суттєво не впливає на загальний ринок рекреаційних послуг, зокрема на спеціалізацію та інтенсивність розвитку лікувально-курортної рекреації.

Найбільш повно функціонально-компонентну структуру Херсонського обласного ТРК характеризують динаміка та структура рекреантів (табл. 2).

Таблиця 2.

Функціонально-компонентна структура Херсонського обласного ТРК

Функціональні види (компоненти) рекреаційної діяльності	Тис. чол.				1999р. у % до 1998р.
	1992	1996	1998	1999	
Туризм і пізнавальна рекреація	12573	1300	4941	5548	112,3
екскурсанти	565	20	26	130	у 5,0 р.
туристи	45	-	63	200	у 3,2 р.
Туристи-рекреанти вихідного дня (1 – 3 дні)	11963	1280	4852	5218	107,5
Лікувально-оздоровча рекреація	354690	197817	200892	166812	83,0
пансіонати	78306	60570	56601	43656	77,1
будинки відпочинку й санаторії	17618	6415	6837	5086	74,4
бази відпочинку	128766	101832	120084	107595	89,6
туристичні бази	130000	29000	17370	10475	60,3
Дитяча рекреація	34484	56624	55728	58670	105,3
Всього	401747	255741	261561	231030	88,3

Як свідчать дані табл. 2, провідне місце в ній належить лікувально-оздоровчій рекреації (166812 чол. або 72,2 % загальної кількості рекреантів у 1999р.). Враховуючи значну кількість рекреантів - дітей, а також певну специфіку їх лікування, оздоровлення, рекреаційного обслуговування, ми виділили дитячу рекреацію як самостійний функціональний соціально-значимий компонент

рекреаційної діяльності. Нею було охоплено 58670 рекреантів - дітей та підлітків. Це становило у 1998р. 25,4 % загальної кількості рекреантів. Найбільшу питому вагу у функціонально-компонентній структурі ТРК займає туризм - лише 2,4 % становить кількість туристів та екскурсантів у загальній кількості рекреантів.

Таким чином, простежується чітка спе-

ціалізація Херсонського обласного ТРК на лікувально-оздоровчій рекреації. Загалом це відповідає специфіці територіальної та галузевої (компонентної) структури рекреаційних ресурсів краю. Особливо сприятливі рекреаційні ресурси та умови, кон'юнктурні можливості обласних рекреаційних закладів на ринку рекреаційних послуг для розвитку дитячої рекреації.

Відзначимо, що провідною формою власності в організації дитячої рекреації є державна. Так, державними є 419 дитячих позаміських оздоровчих закладів, в той час як колективними - лише 31 або 6,9 % від загальної кількості. При цьому до закладів санаторного типу належить тільки один, праці та відпочинку - 16, із денним перебуванням - 358. Із загальної кількості 419 державних дитячих оздоровчих закладів 384 розміщується у пристосованих приміщеннях (91,6 %) і лише 35 або 8,4 % - у стаціонарних. Безумовно, такий стан впливає на якість рекреаційних послуг не кращим чином. Більш сприятливою є ситуація серед оздоровчих дитячих закладів із колективною формою власності. З них 28 (90 %) є стаціонарними і лише 3 або 10 % - пристосованими. Проте у пристосованих закладах дитячого відпочинку перебуває значно менше рекреантів, ніж у стаціонарних, спеціально збудованих. Останні охоплюють 95,8 % всіх відпочиваючих дітей.

Найбільшу кількість кадрів зосереджують табори дитячого оздоровлення та відпочинку - 4901 чол. або 62,3 %. Іншу групу оздоровчих закладів із найбільшою кількістю обслуговуючого персоналу становлять дитячі рекреаційні заклади з денним перебуванням - 2694 чол. або 34,2 % всіх працюючих у дитячій рекреації.

У професійній структурі зайнятих викладачі та вожаті становлять 3559 чол. або 45,2 %. Кількість адміністративно-

господарських працівників є найбільшою - 3731 чол. або 47,4 %. Медичний персонал нараховує усього 540 чол. або 6,7 % у структурі зайнятих. В результаті середнє навантаження дітей на одиницю персоналу перебуває у межах норми і становить 9 дітей на одного вожатого та 59 - на одного медичного працівника. Проте за загальною сприятливою ситуацією криються певні внутрішньогалузеві диспропорції у забезпеченні кадрами. Так, забезпеченість вожатими у дитячих санаторіях у 2,8 рази менша за середньогалузеву. Тут один вожатий повинен працювати не з 9, а з 25 дітьми. Ще більші диспропорції у забезпеченні медичними працівниками. Так, у санаторіях кількість дітей на 1 медичного працівника становить 13, що природно: санаторії передбачають надання лікувальних послуг чи спеціальних медичних оздоровчих процедур. Натомість у дитячих таборах оздоровлення та відпочинку кількість дітей на 1 медичного працівника становить 72 або на 22,0 % більше, ніж у середньому по галузі. У таборах праці та відпочинку за одним працівником закріплено 37 дітей, що на 22 дитини менше, ніж у середньому в дитячій рекреації. Отже, ліквідація виявлених диспропорцій має важливе значення для підвищення ефективності дитячого оздоровлення та виховання.

Серед дорослих, які оздоровлюються та відпочивають у санаторно-курортних закладах області, перевагу приналежності до якогось регіону визначити важко. Це і жителі своєї області, й інших регіонів України, в т.ч. тих, які постраждали від аварії на Чорнобильській АЕС, і Росії. У порівнянні з 80-ми роками потік рекреантів із Росії значно зменшився, а з деяких колишніх республік припинився. Це пов'язано не тільки з цінами на рекреаційні послуги та вартістю споживчого кошика в рекреаційних регіонах України, але й вдалою

або невдалою рекламою про умови та переваги вітчизняного відпочинку; особливостями екологічної та санітарно-епідеміологічної обстановки або ж правдивою чи неправдивою інформацією про неї.

Якщо чорноморські курорти області, більш освоєні та орієнтовані на український ринок споживачів-рекреантів, менше страждають від нестабільного попиту, то азовські курорти знаходяться у менш вигідному становищі. Це вимагає більш відповідального ставлення з боку представників рекреаційної сфери до формування стабільного позитивного іміджу своїх закладів; створення відповідних йому рекреаційних умов для відпочинку та оздоровлення; забезпечення високого рівня сучасного рекреаційного сервісу; співпраці із засобами масової інформації з метою поширення реклами та найповніших відомостей про можливості рекреаційної сфери Херсонщини.

Така діяльність сприяла б і залученню потенційних інвесторів, і рекреантів із далекого зарубіжжя. Поки що кількість останніх обмежується десятками або ж, у кращому випадку, декількома сотнями. Переважно це представники української діаспори, жителі країн СНД. Отже, здійснення розвитку рекреації у названому напрямку є також важливим чинником підвищення її ефективності та прибутковості, конкурентноздатності. Інакше, без достатньої підприємницької активності, рекреаційна сфера Херсонщини може позбутися у якості рекреантів навіть власних жителів, принаймні зменшити їх кількість.

Переважає більшість туристів, які виїжджають за кордон, пов'язують свої поїздки із шопінгом. Традиційним для жителів області є шопінг у географічно найближчі, сусідні країни. Насамперед це Туреччина, Болгарія, країни Близького Сходу, Польща. Менш активними, ніж у західних регіонах країни, є сезон-

ні поїздки на заробітки. Серед таких країн виділяються насамперед Греція, Кіпр, Італія, тобто країни Середномор'я.

Уявлення про міжнародну рекреацію на терені Херсонської області певною мірою ілюструють дані про її структуру, напрями, кількість відпочиваючих, вартість рекреаційних послуг. Відзначимо, що у 1998р. сальдо між виїжджаючими на відпочинок в Україну та виїжджаючими за її межі рекреантами склалося на користь останніх. Так, виїхало 3775 чол., в'їхало - 1710 чол. - а сальдо між ними склало 2065 чол., тобто кількість зарубіжних рекреантів була у 2,2 рази меншою, ніж наших співвітчизників, які бажали відпочивати за кордоном.

У структурі іноземних туристів переважали росіяни - 38,0 %, рекреанти з Німеччини - 15,8 %, Туреччини - 11,2 %, Ізраїлю - 5,0 %, США - 4,3 %. Порівняно незначною виявилася кількість рекреантів із країн СНД - 71 чол., або 4,3 % у загальній структурі рекреантів. Таким чином, серед іноземних туристів (окрім росіян), переважають представники діаспори, які мали в країні родинні інтереси.

Рекреаційний потік херсонців був направлений насамперед на Польщу (53,0 % всіх, хто виїздив за кордон із рекреаційною метою), Туреччину (23,4 %), Болгарію (10,0 %), Францію (4,8 %), Німеччину (3,6%). Згідно є нашими даними, це переважно були поїздки з метою шопінгу та з освітньою (обмін студентами) метою (Франція). Таким чином, говорити про повноцінний розвиток міжнародного туризму на терені краю, на жаль, підстав недостатньо. Його активізація є також одним із найважливіших напрямків формування раціональної функціонально-компонентної структури рекреаційної діяльності.

Як уже зазначалося, найменшого зна-

чення у компонентній структурі рекреаційного комплексу Херсонської області набула пізнавальна рекреація (екскурсії та туризм). Така закономірність є традиційною для рекреаційної сфери Херсонської області протягом багатьох років.

Якщо в 1991р. туризмом та екскурсіями було охоплено 12573 чол. або 3,1 % загальної кількості рекреантів, то в 1998р. - 5548 чол., або 2,4 % загальної кількості рекреантів останнього року досліджень. В абсолютному ж розрахунку кількість туристів та екскурсантів за аналізований період скоротилася на 7025 чол. або у 2,3 рази. Це свідчить про абсолютно недостатнє використання рекреаційних ресурсів, які забезпечують відповідний вид діяльності. Так, при проведенні екскурсій використовується переважно історико-рекреаційний потенціал обласного центру. Практично перестали діяти туристичні маршрути, які були популярними ще десять років тому (по Дніпру, на Чорноморські острови та коси, на Олешківські піски, місцями бойової та трудової слави, в Асканію Нову). Тому перед працівниками галузі, обласним керівництвом, приватними структурами відповідного профілю стоїть важливе завдання по використанню та більш активному залученню наявних історико-, архітектурно-, культурно-рекреаційних ресурсів у рекреаційний обіг із метою формування більш збалансованої функціонально-компонентної структури ТРК, створення повного циклу рекреаційних послуг, які б органічно доповнювали одна одну.

Бурхливого розвитку, особливо в останнє десятиріччя, набув особливий вид активного відпочинку - відпочинок та праця на дачах і в садово-городніх товариствах. Дачне будівництво на Херсонщині у порівнянні з іншими регіонами України є найбільш масовим. Це пояснюється унікальним положен-

ням, насамперед, обласного центру у дельті Дніпра з безліччю мальовничих островів, заток, озер, берегів. Саме у цих місцевостях із надзвичайно родючими ґрунтами, добре озелених та обводнених, розташовуються дачі навколо обласного центру. Ними володіють 85 % всіх сімей м.Херсону. Крім суто рекреаційних функцій (мальовнича природа; зелені насадження та водні простори, що є унікальним і навіть екзотичним в умовах степових ландшафтів, тиша, чисте повітря, вони дають можливість відпочивати у зручних, комфортних та звичайних у кліматичному відношенні умовах без значних економічних і транспортних витрат).

Крім того, незважаючи на ефективність та безумовну рекреаційну корисність і соціальну значущість відпочинку й праці на дачах, ця діяльність потребує також значної уваги з боку місцевої влади та громадськості. Насамперед ми розуміємо під цим розробку та втілення у практику механізму кредитування дачного будівництва; забезпечення дачників районованими саджанцями та насінням сільськогосподарських культур та квітів, декоративних рослин; створення спеціальних служб ландшафтних дизайнерів, садівників, квітників, планувальників території та архітекторів, які б контролювали естетику і ландшафтну відповідність нового дачного будівництва або ж реконструкцію існуючого. На необхідність такої роботи у свій час вказував ще видатний представник географічної науки Л.Д.Арманд.

Таким чином, тільки пропорційний, збалансований розвиток всіх компонентів рекреаційної діяльності - екскурсійної і туристичної, оздоровлення й відпочинку, дитячої рекреації, дачного відпочинку - забезпечить загальний пропорційний розвиток функціонально-компонентної структури обласного ТРК.

